

KOVÁCS DEZSŐ

KÜLVÁROSI PÉLDÁZAT

BERTOLT BRECHT: JÓ EMBERT KERESÜNK

A lánynak nagy, erőteljes nőszemélynek kell lennie — írja Brecht *Munkanaplójában*, Stockholmban 1939 pünkösdjén. — a városnak nagy, poros, lakhatatlan városnak kell lennie. a hátrány: a túl sok cselekmény, nincs hely a kitérők és a kerülő utak számára. így minden túlzottan racionalizált. dramatikus taylorizmus. mellesleg a kínaizálás veszélye is legyőzendő. egy kínai külvárosra gondolk cementgyárakkal stb. itt még akadnak istenek és már vannak repülők." (*Európa*, 1983. 34. o. *Fordította Eörsi István*)

Szecsuan „félíg európai fővárosát”, ahol „embert ember kizsákmányol”, hiába is keresnénk az Új Színház előadásában. Ács János rendezése a brechti példázat színterét Kínából az újszerű vadkeleti nyerskapitalizmus világába helyezte át. Marlboros cigarettakartonokkal megpakoltan távozik a trafikból az állástalan pilóta, vörös taréjos punkfrizurát visel a befogadott nyolctagú család fia. Semmi kétség: itt és most vagyunk, valahol (Kelet-)Európában.

A szereplők elveszítették tulajdonneveiket az előadásban: Sen Téből Jó Ember, Sui Tából Rossz Ember lett, Jang Szunból Pilóta, Su Fu úrból szimpla Borbély. De nemcsak ennyi rendezői-dramaturgi beavatkozás érhető tetten az előadásban: némiképp kurtítottak a szövegen,

songokat helyeztek át; szabadszájúan nyers, jassznyelvi eredetű szövegdarabkákat illesztettek Nemes Nagy Ágnes fordításába (a dalokat **Eörsi István** fordította); s a dráma lehangsúlyosabb helyén, a zárójelenetben a rendező elhagyta a „Tisztelt közönség, csak semmi harag” — kezdetű epilógust.

Ács beavatkozása a brechti drámatestbe határozott rendezői koncepciót sejtet. Az előadás a Vízárus dalával kezdődik: a széksorok közé ékelt kifutón Szarvas József mackós mozgású, ártatlan tekintetű Vízárusa arról énekel fájdalmasan, milyen nehéz, hiábavaló mesterség az övé. A játék élére emelt prológus előrevetíti a darabbeli küzdelem céltalanságát, értelmetlenségét, az elmaradó epilógus pedig nem ad cselekvésre buzdító feloldozást a nézőnek. Szarvas Vízárusa a hátán cipeli lajtját, mint valami hátizsákot, amelyből kacskaringózó csöveken át jut el a víz az oldalához erősített csapba. Egy eleven ember dalol Ács színpadán, akiből két lábon járó instrumentumot formált a rárótt társadalmi szerep. Nagyjából mindent tudunk róla, mire megjelennek az istenek aranszálakkal kevert háncszoknyában, meztelen felsőtestükön virágfűzérrel, arcukon rikító törzsi pingálásokkal. Három tétován tekintgető, derűsen mosolygó marslakó érkezik, törzsi gúnyába öltözötten, hogy küldeté-

sük szerint jó embert keressenek. Három eltévedt emberi lény érkezik közénk, valahonnan a természeti népek vidékéről, s rácsodálkozik világunk furcsaságaira.

Ács hatalmas, öblös térbe helyezi a játékot. Menczel Róbert díszlettervező a színpadnyílást határoló oldalfalakig tágítja ki a játékeret, úgy-hogy láthatóvá válnak a színpadot körbefogó vastraverzek, -csövek, kábelek. Hátul, magasan függőhíd szeli át a teret (itt jelenik majd meg az isteneket éjszakára befogadó utcalány), a színpad közepén ipari vasút sínpályája ér véget, oldalt rusztikus pillérek támasztják a csupas, magas, fekete falakat, vörös, kontúros ellenfényvel megvilágítva. Sívár, lepusztult, városszéli ipari tájat látunk, amelybe később vasúti vagonok tolnak be; a lenyitható oldalú, ormóttan tákolmány lesz a lány dohányosbódéja.

A térszerkezet változásai játékszerző elemként működnek: a hatalmas tér kis darabját hasítja ki a lány pici trafikja, amelybe tömegek zsúfolódnak; tenyérynői élettérért folyik élethalálharcuk, míg a bódén kívül hatalmas, üres tér nyújtózik. A bírósági jelenetben a magasságában is tágas színpad összezsugorodik, mélyre engedett neoncsövek hideg fénye jelöli ki a tér szűköségét; az esküvői epizódot előbb a vasfüggöny ajtóresén, a lány optikájából látjuk, s csak aztán leszünk részesei a bacchanáliának.

Tizenkét éve a milánói Piccolo Teatro vendégjátékán Giorgio Strehler úgy tágította ki nevezetes *Szecsuaíni jólélek* rendezésének játékeretét, hogy áttetszővé fényesítette a színpadot, s felragyogó ellenfényekkel lebegővé, artisztikussá és szinte határok nélkülivé tette a játékot. Ács (és Menczel) színpadán minden pontosan körülhatárolt, nyersen naturális és kézzelfoghatóan földközeli, a lány vasúti vagonba telepített trafikja, az istenek kézi hajtású sínautója, a dohánygyártulajdonos biliárdszalonja.

Ács rendezése kényesen egyensúlyoz ironia és líra határvidékén. Távol áll tőle a brechti elidegenítés szikársága, keménysége, élessége, előadása inkább játékosan groteszk vagy gyöngéden érzelmes. Rendezése némiképp fölerősíti a Brecht-mű meseszerűen csodás mozzanatait, csökkentve ezáltal a társadalmi elemzés keménységét. A rendező (s a jelmeztervező Csik György) nem húz álarcokat, maszkokat a szereplőkre, mindenki a saját arcát adja a játékhoz, még a Rossz Emberről átvedlő jóságos utcalány is. (Udvaros nagybácsija időnként felhajtja sötét szemüvegének lencséit, s így szemléli közelről a Vízárus tekintetét — talán azért, hogy felfedje igazi lényét?)

Ács istenei mesei fogantatású, játékosan átváltozó figurák: gyermek istenek s picit bamba felnőttek; könyökvédős, írogépcsattogató, telefonáló hivatalnok isteneként sínautóznak elő, neoncsó glória virít fejükön a sötétben; ballonka-



Udvaros Dorottya (Jó Ember)

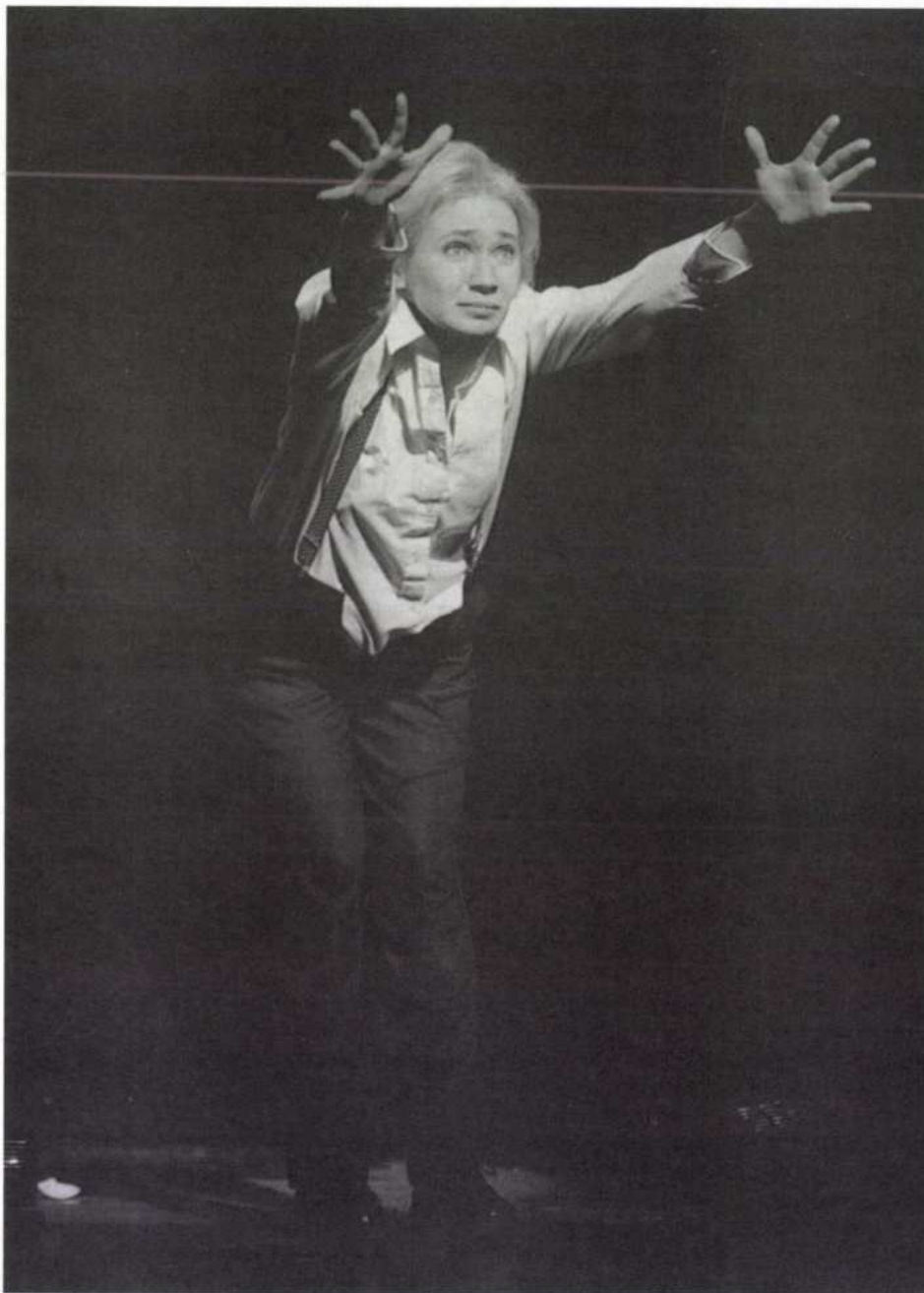
bátos, utcai járókelő istenek, végül taláros-parókás bíró istenségek, akik alaposan megszeppenne hátrálnak vissza a felhők közé, magára hagyva egyetlen, meglelt jó emberüket. Nem „fejlődnek”, nem fáradnak el útközben, s pajkos cinkossággal távoznak, a kétségbeesett lányra hagyva a konfliktus feloldását: hogyan maradhat életben az, aki jó?

Ács rendezésének sajátossága, hogy lényegében stilizáció és elidegenítés nélkül, a színészek ensemble-munkájára támaszkodva fogalmazza színpadra a brechti példázatot: az Új Színház társulata máris roppant erőpróban mérheti meg színészi erejét, felkészültségét. Az előadás centrumában Udvaros Dorottya Jó Ember-

ből Rosszá átvedlő figurája áll. Csik György egyszerű, piros ruhába öltöztette a „külvárosok angyalát”, aki már a játék legelején sem rámenősen strichelő kurva, hanem megszeppent, naiv, szeretetehes külteki leányzó. Udvaros utcalánya gyermeki örömmel kapkodja össze, szorongatja s számolgotja az istenektől kapott gyűrött papírpénzt. Könnyen kihasználható, sokat tűrő teremtetés, kevéssel beéri, de sokat akar adni környezetének. A Pilótának elég megsimítania az arcát, s ő máris fülig szerelmes lesz bele. Csak lassan döbben rá, hogy mindenki kihasználja, erőt kell vennie magán, hogy Rosszá, nagybácsivá tudjon átváltozni.

Udvaros Dorottya (Rossz Ember) és Széles László (Pilóta)





„Segítség!” (Fábián József felvételei)

Udvaros figurájának többszöri átlényegülése az előadás legkidolgozottabb pillanatai közé tartozik. Mielőtt öltönyösen-nyakkendősen, a Rossz megtestesítőjeként megjelenne, alig észlelhető, fájdalmas sírást hallunk, majd a nézőtér végéből, a kifutón előlépked a villogó vakszemű, fekete kalapos férfi, hogy rendet tegyen a lezüllesztett trafikban s unokahúga dolgai közt. Darabosan, marionettszerűen jár, fogai közt gyufaszálat harapva, sziszegve, erőszakoltan

torz torokhangon beszél. Udvaros mindvégig plasztikusan érzékelteti: erőszakot kell tennie magán, hogy a lényétől idegen, kíméletlenül kemény férfialakkal azonosulni tudjon. Az önmagára rótt erőszak formálja bábúvá: a Jó nem akar Rosszá válni, szenved a fölvet szereptől, miközben pontosan tudja, hogy igazi lénye, jósága csak e riasztó mimikrirel őrizhető meg. Úgy kell hát gonosszá lenni a külvilág szemében, hogy közben önmaga számára szüntelenül meghagyja a visszavonulás lehetőségét. Udvaros kidolgozott gesztusaival, testtartásával, végtagjainak szeszélyesen széttartó mozgásával roppant

árnyaltan, pszichológiailag is hitelesen jeleníti meg a Rossz figurájának lényegi belső ambivalenciáját; terhessége tudatára ébredt utcalányként pedig megejtő lírával, megrendítően játssza el a gyermekét elringató, gyermekével játszó anyát.

Bár a premieren némi ritmuszavar mutatkozott, s csak a második felvonásban mutatta meg igazi erejét és színeit a játék, szinte mindvégig erőteljes színészi alakításokat vonultatott fel az előadás. Szarvas Vízárusa szereposztási telitalálat; annyi kópésággal és riadt szomorúsággal, naív bájjal és egykedvű fájdalommal formálja meg figuráját, hogy elhisszük neki: nemcsak az istenektől fél mesterkedései miatt, hanem főképp az emberektől; az aszálytól, az esőtől, a rendőrtől, a borbélytól, s egyáltalán, mindenkitől. Lázár Kati lógó szvetteres, elnyűtt Özvegyasszonya gyorsan rájön a nagybácsi rejtélyére, élénk szemvillanásokkal és ironikus gesztusokkal kommentálja a figura alakváltozásait; Takács Kati macskanadrágos, pöttyös bundás, hosszú szipkás Háztulajdonosnője remekül karikírozott madame-figura; Schlanger András bensőségesen megnyerő modorú, mosolygósan dörzsölt főisten; Széles László szenvedélyesen vagány pilóta és korbácsos főnök. Csomós Mari nyárspolgári anyatigrisként küzd a fia boldogulásáért; Papp Zoltán kimérten précieux Borbély; Prókai Annamária erőteljes kicsattanó, groteszk elrajzolt terhes nő.

Ács nem tolatkzik rendezőként előtérbe az előadásban, hagyja, hogy a színészek töltsék meg élettel a játékot. Látványában is precízen kidolgozott előadása leginkább azzal lep meg, hogy mintha nem törekedne a brechti társadalmi analízis kökemény végigvitelére, inkább groteszk játékokba, iróniába oldja a példázatot. „Segítség!” — kiáltja Udvaros Jó Embere az előadás végén, miután alkudott az istennel egy sort arról, hányszor jöhet el havonta a nagybácsi. A főisten derűsen mosolyogva húzza fel maga mögött a hidat; az égbe szálló istenek sietve elbúcsúznak Jó Emberüktől.

Brecht *Szecsuanijának* közönséget megszólító színésze így beszél az epiológusban: „Tisztelt közönség, kulcsot te találj, / Mert kell jó végnek lenni, kell, muszáj!”

Ács Brechtjében nincs jó vég, mert nem lehet jó vég. Csak a gyötrő kérdés marad bennünk: keressük-e a megoldást, „tisztelt közönség”?

Bertolt Brecht: *Jó embert keresünk (Új Színház)*
 Fordította: Nemes Nagy Ágnes. Dalok: **Eörsi István**.
 Zene: Paul Dessau. Díszlet: Menczel Róbert. Jelmez: Csik György. Mozgás: Juhász Anikó. Zenei vezető: Márta István. Dramaturg: Forgách András, Vörös Róbert. Rendezőasszisztens: Szabó Sípós Márta, Thuróczy Katalin. Rendező: Ács János.
 Szereplők: Udvaros Dorottya, Szarvas József m. v.,

Schlanger András, Fazekas István, Magyar Attila,
Széles László, Csomós Mari, Papp Zoltán, Takács Ka-
talin, Lázár Kati, Falvay Klára m. v., Kristóf Tibor, Ka-
marás Iván f. h., Hajdu István f. h., Prókai Annamária,

Kisfalvi Krisztina, Peczkay Endre, Vékony Zoltán,
Schneider Zoltán, Koós Olga, Köves Ernő, Kisfalussy
Bálint, Sztarenki Pál, Várhegyi Teréz, Mihályfi Balázs,
Szabó Márta, Márta István, Nemessányi Éva.